

Heemkundige Kring

MAGAZINE

Dr. Croquet - Walem

nummer 12 - winter 2008/2009

Colofon

Dit magazine is een uitgave van de vzw.
Heemkundige Kring Dr. Croquet Walem

vzw Heemkundige Kring Dr. Croquet
Walem
Kloosterstraat 76 | B-2800 Walem
www.heemkundewalem.be
info@heemkundewalem.be

Jaargang 3, nummer 12, winter 2008/2009

U kunt lid worden door overschrijving
van 7 euro op rekeningnummer
733-2426000-60. Dan krijgt u de volgende
nummers van ons tijdschrift in uw bus.

Redactie en medewerkers van dit nummer:

Annick De Greve, Frans De Greve,
Hugo Rom, Loes Rom, Pieter Van
Beersel, Jan Van Buggenhout, Tom
Van Buggenhout, Albert Verbiest,
Dirk Verreth, Kris Verreth

Wij danken in het bijzonder onze
ereleden:

Aluminiumconstructies Freddy
Andries
Jos De Wael (Bevepal)
John De Wilde
Apotheek Goyvaerts
Jan Kuypers (Het Oude Klooster)
Dokter Jo Liekens
Eddy Merckx
Paul Morrens
Peeters-Van Laer Schrijnwerkerij
Jaak & Lea Poot-Janssens
Alex Ressler
Frans Rijmenams
Hugo Rom
Bouwwerken Dirk Van de Brul
Veearts Bart Van der Kuylen
Dokter Urbain Van Walleggem

Inhoud

Editoriaal

De sjaal als preventief middel tegen winterkwaaltjes
in de tijd toen die nog potentieel dodelijk waren

Over leven en dood tussen 1850 en 1902

Waar onze verre voorouders zoal aan dood gingen
en hoe lang ze destijds op deze aarde mochten
vertoeven

Walemse volksfiguren uit de 20ste eeuw

Brood en koffiekoeken, krekels, krabben en garnalen:
indertijd werden ze huis aan huis bezorgd door nog
niet vergeten volksfiguren

100 jaar in het nieuws

1909 was bij uitstek een sportief jaar in Walem, dank
zij de velodroom

De chaotische 17de eeuw

Walem werd onder de voet gelopen door alle
mogelijke legers en moest ze allen te vriend zien te
houden - voorwaar geen prettige situatie...

Vroeger en nu

Herberg 'In de Snep' als symbool voor de geleidelijke
telooftgang van Battenbroek, die een volgende,
onrustwekkende, fase ingaat...

Wazeitiëna

Het Walems alfabet loopt op zijn einde: de letter W is
ditmaal aan de beurt

De Koninklijke Fanfare Concordia

Over gebrek aan discipline bestreden door strenge
reglementen, en over toon- en toneelkundige
avondfeesten

Het molenhuis

Waar anders dan in Battenbroek haalde de geleerde
Rembert Dodoens inspiratie voor zijn Cruydeboeck

Verklaring foto's voorpagina

- Winter 1939 - de Aerbeemden, die werden bevroerd om
één grote ijsvlakte te kunnen maken;

en
- 11 januari 2009 - de bevroren fortgracht:
de gewoontes zijn dan wel fel veranderd in 70 jaar maar
zo'n zelfgemaakte ijsstoel blijkt een tijdloze bron van win-
terpret.

Doe ne sjal aan! Seffes ed'een fleuris!

Een nieuw werkjaar voor de heemkundige kring vangt aan! We stellen vast dat jullie massaal het lidmaatschap hebben vernieuwd, waarvoor onze dank. We hopen dit jaar op ons clan te kunnen doorgaan. In het najaar plannen we een tentoonstelling met werken van Walemse kunstenaars. We bieden onze leden ook de kans om deel te nemen aan een geleid bezoek aan het fort van Walem (zie verder in dit tijdschrift).

Recent liet koning Winter zich nog eens goed voelen; voor het eerst sinds vele jaren lagen de beken en plassen er dichtgevroren bij. Winterpret was aan de orde! Zoals de foto's op de voorpagina aantonen, zijn oude gebruiken nog in zwang. De ijsstoel is terug van heel lang weggeweest; uiteraard is de tijdsregistratie er met de jaren veel op vooruit gegaan en accurater geworden: een GSM is voor alles goed. We konden er niet aan weerstaan om deze foto te confronteren met een veel ouder exemplaar, dat nog dateert uit de vooroorlogse jaren.

Wat opvalt, is de kledij van de mensen. Uiteraard is de mode geëvolueerd, maar je hebt de indruk dat de twee jongens op de oude foto dikker gekleed zijn dan deze op de recente foto. De sjaal prominent dichtgeknoopt, zelfs zo hoog opgetrokken dat je het hoofd wat meer rechtop moest houden, is helemaal afwezig in het beeld van 2009. Mensen die leven in 2009 weten dat ze kunnen rekenen op een goede gezondheidszorg. De angst om door de kou ernstig ziek te worden, is er misschien wel nog, maar is nooit echt bedreigend aanwezig. De vlucht die de kennis omtrent de geneeskunde en farmacie de laatste eeuw heeft gemaakt, is enorm. Een verkoudheid wordt bestreden met allerlei middelen: hoestsiropen (in alle smaken en kleuren), neusspray, zalven, aerosol... Tegen de griep kan je je jaarlijks laten inenten en dan ben je gewapend tegen de nieuwste versies van het virus. Wordt het toch nog ernstiger, zoals ontstekingen van luchtwegen of longen, dan worden die kordaat aangepakt met antibiotica. Er is een arsenaal van middelen om de winterkwalen te overleven. Het geeft een enorm veilig gevoel te weten dat er zulk een massa aan mogelijkheden bestaan om dit alles te lijf te gaan.

Niet zo lang geleden was het anders: een longontsteking werd toen zeer ernstig genomen, er was geen antibiotica om de ziekte te keren en er werd veel heil verwacht van de weerstand van de patiënt. Preventie bestond erin zich warm kleden, met een 'sjaal dichtgeknoopt tot tegen de knep'.

In het eerste artikel van dit tijdschrift worden statistieken gemaakt over de doodsoorzaken bij kinderen in vroegere jaren. Het zijn harde cijfers, die nog maar eens illustreren welke evolutie de geneeskunde heeft doorgemaakt de laatste eeuw. Ook de bewustwording van de mensen omtrent hygiëne en gezondheid heeft ertoe bijgedragen dat deze harde cijfers niet meer opgaan voor de 21ste eeuw, althans niet als je in het - rijke - westen woont...
tvb

Over leven en dood tussen 1850 en 1902

Een van onze bestuursleden kreeg inzage in de merkwaardige vaststellingen die we hiervan puurden, leest u in dit en het volgende tijdschrift.

Walem had in die periode een bevolking schommelend rond de 1000 inwoners (nu ± 1750). Wanneer we de cijfers weergeven, dient hier rekening mee gehouden te worden.

Heden ten dage bedraagt het aantal sterftes per jaar op 1750 inwoners 10 à 12.

In de periode 1850-1902 beschikken we over 44 jaar registraties (om onbekende reden ontbreken de gegevens tussen 1886 en 1892). In die periode bedroeg het gemiddeld jaarlijks overlijdensaantal 30,4 op ± 1000 inwoners!

Het totaal aantal overlijdens waar we gegevens van bezitten in die periode is 1318.

Naast het aantal overlijdens beschikken we ook over volgende gegevens: naam, geslacht, leeftijd van overlijden, geboortedatum en -plaats, adres van de overledene, het beroep, overlijdensdatum en tenslotte (wat zeer interessant is) de oorzaak van overlijden!

Van de 1318 overlijdens waren er 682 mannelijke en 636 vrouwelijke. Ook hier zien we dat de vrouwen, hoewel 60% van de bevolking uitmakend, sterker uit de hoek komen.

De leeftijd van overlijden

De statistieken aangaande de leeftijd van overlijden zijn zeer interessant. We weten dat de Romeinen een gemiddelde leeftijd van 25 jaar bereikten. Tot onze verrassing stellen we vast dat 19 eeuwen later die leeftijd slechts opgetrokken is tot een gemiddelde van 30 jaar! Daarbij komt nog dat de bestreken periode een oorlogsvrije periode was! Het optrekken van onze gemiddelde leeftijd zou pas hogere toppen gaan scheren na de tweede wereldoorlog ten gevolge van de moderne evolutie van de medische wetenschappen, de voedingshygiëne en de preventief gerichte geneeskunde (bv. de vaccinaties). De lage gemiddelde leeftijd in die periode is vooral veroorzaakt door het geweldige hoge kindersterftepercentage.

De 1318 overlijdens hebben we in aantallen ingedeeld per decennium en dit geeft volgende verrassende resultaten:

- van 0 tot 10 jaar: 615 overlijdens waarvan 330 jongens en 285 meisjes
- van 11 tot 20 jaar: 64 overlijdens waarvan 30 jongens en 34 meisjes
- van 21 tot 30 jaar: 73 overlijdens waarvan 39 mannen en 34 vrouwen
- van 31 tot 40 jaar: 75 overlijdens waarvan 41 mannen en 34 vrouwen
- van 41 tot 50 jaar: 56 overlijdens waarvan 32 mannen en 24 vrouwen
- van 51 tot 60 jaar: 99 overlijdens waarvan 48 mannen en 51 vrouwen
- van 61 tot 70 jaar: 154 overlijdens waarvan 74 mannen en 80 vrouwen
- van 71 tot 80 jaar: 130 overlijdens waarvan 68 mannen en 62 vrouwen
- van 81 tot 90 jaar: 49 overlijdens waarvan 18 mannen en 31 vrouwen
- van 91 tot 100 jaar: 3 overlijdens waarvan 2 mannen en 1 vrouw

De leeftijdsklasse tussen 0 en 10 jaar nader bekeken:

Het betreft 46,03% van de totale sterfte!!!

1) De overlijdens van 0 tot 1 jaar

Het betreft hier 448 overlijdens op 1318. Dit komt overeen met 33,99 %!

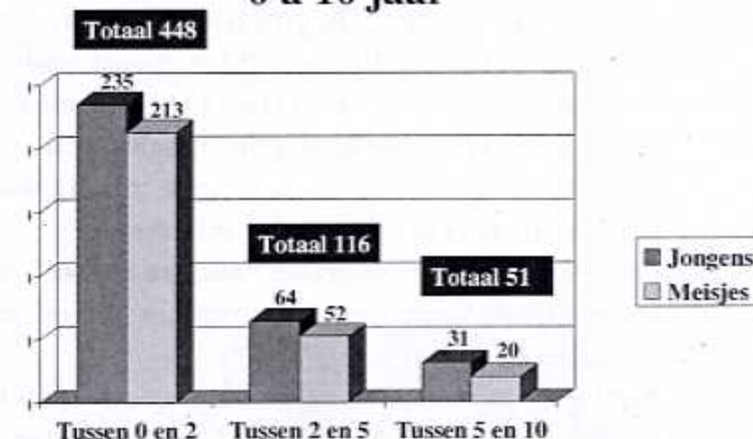
We tellen hierbij 235 jongens en 213 meisjes.

De meest voorkomende doodsoorzaken waren:

- stuipen: 122 kindjes!!!
- doodgeborenen: 76!
- mazelen: 41

Kindersterfte Walem 1850-1902

0 à 10 jaar

- kinkhoest: 35
- gastro-enteritis: 27
- difterie: 17
- meningitis en encefalitis (hersenvliesontsteking en hersenontsteking): 12
- pokken: 7 (epidemie in 1850, 1865 en zeker in 1872)
- roodvonk (scarlatina): 6
- tuberculose: 5
- longontsteking (pneumonie): 4 (maar dit is bij zuigelingen niet los te koppelen van complicaties van de kinderziekten)

- tyfus: 2

- luchtpijpontsteking: 2 (vermoedelijk te rekenen bij difterie)

Verder noteren we 62 onbekende oorzaken en 10 met als diagnose "andere ziekte".

Verder enkelingen als: spruw, debilitas, peritonitis, aderbreuk (op 6 maand!), tetanos, hydrocefalie, waterzucht, verdronken.

De oorzaken toegelicht:

De eerste doodsoorzaak was stuipen (122 op een totaal van 1318 = 9,26%). De oorzaak van stuipen die vooral kinderen tot 1 jaar treft, is plotse hoge koorts. Koorts kon tussen 1850 en 1900 onvoldoende behandeld worden. Meestal stopten de moeders de zuigelingen goed warm onder de wol, zeker als ze koorts hadden. Het temperatuurregulerend stelsel, in de hypothalamus gelegen, is op die leeftijd meestal niet volledig uitgerijpt. Gevolg is dat de koorts nog hoger opliep met daarbij nog het effect van veel vochtverlies ten gevolge van de koorts (zweeten, versnelde ademhaling, mogelijke diarree). De deshydratatie en elektrolytenstoornis hebben een toxische invloed op de hersenen met stuipen tot gevolg.

Sinds 2000 jaar voor Christus gebruikten de Assyriërs wilgenbladeren (salix alba → salicylzuur) voor de behandeling van pijnlijke gewrichten en koorts, later overgenomen door de Egyptenaren en zelfs Hippocrates. Pas in 1897 werd de eerste aspirine ontwikkeld door de Duitse Jood Arthur Eichengrün. In 1899 kwam het als poeder op de markt. Dit valt natuurlijk na de onderzochte periode. Een van de zeldzame behandelingen bestond dan ook uit het leggen van koude compressen op voorhoofd, hals en voorzijde van de dijen. Eén geval valt ons op: de tweelingzusjes Van den Brande (1 maand en 20 dagen) stierven op dezelfde dag aan stuipen!

De tweede doodsoorzaak met 76 op de 1318 was de doodgeboorte. Oorzaken moeten we niet ver zoeken. Zwangeren werden amper gevolgd; dieet bestond niet; het zoutgebruik was overdadig. Behandeling van hypertensie was inefficiënt en praktisch onbestaande (Reserpine, het eerste antihypertensivum uit de rauwolfiaplant, kwam slechts in 1954 op de markt). Het enige wat tijdelijk hielp, was massieve adering. Bevallingen vonden uitsluitend thuis plaats o.l.v. een vroedvrouw. Degelijke hygiëne was dikwijls zoek en steriel materiaal zelden aanwezig.

Tenslotte was de opvang van pasgeborenen rudimentair en met prematuren of vroeggeboorten wist men helemaal geen raad. Als hulpmiddel bij de bevalling bestond alleen de forceps met mogelijke hersenbeschadiging tot gevolg. Hechtingen werden niet uitgevoerd. De bevallen

moeder moest maar goed met de dijen bijeengeknepen blijven liggen... Bloeding en wonde zouden zo wel in orde komen!

Als derde doodsoorzaak komt dan de ganse reeks **kinderziekten**: totaal 126 als we gastro-enteritis meerekenen. De grootste reden was het niet bestaan van de vaccinaties. Ziekten als mazelen, kinkhoest, difterie werden passief ondergaan en symptomatisch behandeld. Alleen de sterksten overleefden de ziekten. De zwakkeren legden bij de lichtste complicatie het hoofdje er bij neer. Voor **maag-darmontstekingen** ontbraken de middelen om uitdroging en/of elektrolytenstoornissen op te vangen; infusen waren onbekend! Voor kinderen met diarree en braken moest er al een wonder gebeuren.

Geheimzinnig is de diagnose "**andere ziekte**" die we ook in de andere leeftijdsklassen zullen tegenkomen. Vermoedelijk betrof het een of andere infectieziekte (misschien poliomyelitis, influenza of syfilis?).

Van 62 gevallen kennen we **geen doodsoorzaak** daar we geen vermeldingen hebben tussen 1879 en 1883. Ook de dokter actief in de periode tussen 1900 en 1902 was zo eerlijk of (onwetend) gemakzuchtig om "onbekend" als diagnose te vermelden.

2) De overlijdens tussen 2 en 5 jaar

Het gaat hier om 116 gevallen (64 jongens, 52 meisjes). Dit komt overeen met 8,8% van het totale sterftecijfer.

De meest voorkomende doodsoorzaak in deze groep zijn de **kinderziekten**. Als koploper hebben we difterie (24). Dan volgt roodvonk met 11, mazelen met 8 en kinkhoest met 7. **Gastro-enteritis** eist ook hier 5 doden terwijl meningitis en encefalitis 15 kinderen wegrukt. **Stuipen** is teruggevallen tot 6, **TBC** steekt de kop op met 4. Pneumonie, cholera en thyfus zijn elk goed voor 2 gevallen. **Pokken** is opvallend aanwezig met 9 (vooral in 1872 was er een epidemie). **Traumatische oorzaken** zijn nu ook aanwezig: 5 kinderen liepen brandwonden op (vooral 4-jarige jongetjes), 1 kindje verdronk en 1 werd overreden (door kar en paard?). Als zeldzame aandoening herkennen we beenderontsteking.

Onbekend zijn 11 overlijdens (reden zie hierboven).

3) De overlijdens tussen 6 en 10 jaar

51 kinderen waaronder 31 jongens en 20 meisjes (= 3,87 % van de totale sterfte).

Opvallend in deze groep is het aantal overlijdens te wijten aan **tuberculose** (11). De **kinderziekten** blijven nog belangrijk: difterie 6, mazelen 2, roodvonk 3, pokken 1.

Gastro-enteritis eist nog maar eens 6 doden, thyfus 2. Minderheden zijn hartziekten, klierziekten, idiotie en pleuritis. Onbekend zijn 11 gevallen.

Samengevat kunnen we stellen dat de diagnose stuipen in feite geen diagnose is, maar wel een symptoom te wijten aan een niet vermelde oorzaak of infectie. Diagnosestelling verliep in die periode ook zeer gebrekkig en was dikwijls een gissen naar. Hulpmiddelen als bloedonderzoek, radiografie ontbraken ook volledig. De dokter moest met zijn Laënnec-stethoscoop (pas in 1824 uitgevonden - zie foto, naast een moderne stethoscoop) zijn klinisch onderzoek en met zijn ervaring de diagnose stellen.

Vervolg op blz. 11...

Walemse volksfiguren uit de 20ste eeuw

Albert Verbiest vertelt ons ditmaal in beeld en woord over de bakkerskar en over de verkoper van krekels, krabben, garnalen en zoveel meer - herinneringen uit de tijd toen de handelaars hun waren nog tot bij hun kopers brachten. Dit soort handeldrijven blijft nu hoofdzakelijk beperkt tot de ijskreefkar en de wasopbaaldienst.

DE BAKKERSKAR

Vroeger werd het brood dagelijks aan huis gebracht. Max Janssens (ook al behandeld in het eerste nummer van ons tijdschrift) was toen bakkersgast bij Georges Carpentier en bediende toen het dorp. Wanneer hij met paard en kar in aantocht was, blies hij op een koperen hoorn zodat hij geen tijd verloor met het bedienen, want de vrouwen stonden hem dan al op te wachten. Waren er kinderen bij, dan spoorde hij deze aan om aan hun moeder koffiekoeken te vragen, wat hem een extraatje opleverde.

KREKELS, KRABBen EN GARNALen

Wanneer in de zomer op zondagvoormiddag bij mooi weer de duiven gelost waren, wachtten niet alleen hun baasjes hen op. Ook de mannen uit de buurt troepten samen. Ze hadden dan toch niets anders om handen en ze volgden met aandacht het vallen van de duiven, met de nodige commentaar.

Een schipper uit Mariekerke of Sint-Amands, waar de vishandel in die tijd welig tierde, kende dit verschijnsel. Hij kwam per fiets afgezakt naar onze regio, beladen met twee tenen manden gevuld met krekels, krabben, garnalen en nootjes. Hij was bij de duivenmelkers een graag geziene gast.

Ook met Walem-kermis, als er flink wat gedronken werd, was hij present, maar dan voorzien van gezouten droge vis, die de kelen van de kermisgangers nog dorstiger maakte. Hij bezocht dan de herbergen en de twee danszalen: de Volkslust, bij Vloebergh, en de Valentino, bij Polle van Jefke.

